

Šrámková, Marta

Balada o sestře travičce na slezském území : k variačním procesům na etnické hranici

In: *O životě písně v lidové tradici : variační proces ve folklóru*. Beneš, Bohuslav (editor). Vyd. 1. Brno: Universita Jana Evangelisty Purkyně, 1973, pp. 93-103

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120966>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

K variačním procesům na etnické hranici

MARTA SRÁMKOVÁ

1.

K společnému majetku české a polské písňové tradice patří balada o dívce, která kvůli milenci otráví svého bratra; v české literatuře je tato píseň známá jako „*Sestra travička*“ (poprvé tohoto názvu užil Čelakovský)¹, polští badatelé ji obvykle nazývají „*Podolanka*“ (poprvé se tento titul vyskytuje r. 1836 u Wojcického).² V českém i polském lidovém zpěvu patří tato balada mezi nejrozšířenější. F. Bartoš napsal, že „žádná látka epická nevyskytuje se v tolika rozmanitých variantech jako všude známá píseň o sestře travičce...“³ Podobně polští badatelé konstatují, že je to „jedna z nejpůvodnějších a obecně známých lidových balad...“⁴ Má i širší mezinárodní svazky: zpívala se u všech slovanských národů kromě Lužických Srbů a dále se vyskytovala i u Litevců, Mordvinců, Albánců, Rumunů a ojedinelé u Němců.⁵ Ne zcela jasné jsou vztahy této písně k známé italské baladě „*Donna Lombarda*“.⁶ Poměrem českých a polských verzí této balady se posavadní bádání už okrajově zabývalo.⁷ Spolu s J. Horákem je možno říci, že „polské zpracování je velmi blízké našim versím“ a že „shody s našimi písněmi jsou podstatné“.⁸ Tato těsná spojitost je patrná už v společné základní dějové linii: k dívce přijíždí cizinec (cizinci) a namlouvá si ji; dívka se však bojí bratra. Cizinec radí, ať ho otráví hadím jedem. Bratr se vrací domů, sestra mu dá otrávený pokrm nebo nápoj a bratr zemře. Dívka však milence nedostane, lituje svého skutku a stihne ji trest.

Tato jednotná epická osnova je však v české a polské tradici zpracována

- ¹ F. L. Čelakovský, *Slovenské národní písně*, III, Praha 1827, s. 9–10, č. 1; po něm převzal tento titul rovněž Erben, Sušil, Bartoš atd.
- ² K. W. Wojcicki, *Pieśni ludu Bialo-Chrobatów, Mazurów i Rusi znad Bugu...*, I, Warszawa 1836, s. 71–75.
- ³ F. Bartoš, *Sto lidových písní československých*, Praha b.r., s. 38; F. Sušil, *Moravské národní písně*, Praha 1941, s. 158; J. Horák, *Výbor slovenskej poézie ľudovej I, Piesne epické*, Turč. Sv. Martin 1923, s. 110; J. Š. Kubín—J. Horák, *Kladské písničky*, Praha 1925, s. 190.
- ⁴ R. Wojciechowski, *Słownik folkloru polskiego* (red. J. Krzyżanowski) Warszawa 1965, s. 265; J. S. Bystron, *Pieśni ludowe z polskiego Śląska I*, Kraków 1927, s. 10; S. Czernik, *Poezja chłopów polskich*, Warszawa 1951, s. 242.
- ⁵ Základní poučení o rozšíření této balady podal E. Seemann, *Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien (Balladen)*, IV. č. 78 („Schwester Giftmischerin“), Berlin 1957.
- ⁶ C. Nigra, *Canti popolari del Piemonte*, Torino 1888, s. 1–30; Seemann, c.p., s. 182 až 188; Wojciechowski, c.p., s. 265–266; Kubín—Horák, *Kladské písničky*, s. 198; Horák, *Výbor*, s. 110.
- ⁷ Poprvé K. Čermák, *Píseň „Sestra travička“ majetkem národu českého, polského i litevského*, Dalibor II, 1880, s. 89–91; nejobširněji o tomto vztahu pojednali Kubín—Horák, *Kladské písničky*, s. 198–201, J. Horák, *Slovenské ľudové balady*, Bratislava 1956, s. 23, Seemann, c.p. s. 171 ad.
- ⁸ Kubín—Horák, *Kladské písničky*, s. 199.

v dílečích epizodách a detailech odchylně. Abychom tyto rozdíly ozřejmili, vytknu aspoň hlavní z nich:

V českých variantách je hlavní postavou příběhu obyčejně „Juliána“ a vyprávění začíná ustáleným vstupem: „*Juliána krásná panna / prala šaty u Dunaja . . .*“⁹ Občas se vyskytují i úvodní verše jiné, hlavně ve variantách z Čech.¹⁰ — Naproti tomu v polských písních se vypráví o „Podolance“, zřídka o „Kra-kovjance“, „Malborčance“,¹¹ která sedí na kameni a víje věnce.

V českých písních nápadnici (huláni, husari, „měščanina“, radní páni, velcí páni) dívku vyzývají, aby odjela s nimi — v polských nápadník („Podoleniec“, „cudzoziemiec“, „wojewoda z Czarnogroda“) po ní chce věneček.

Důležitým diferenčním motivem je způsob, jak dívka otráví svého bratra. V českých písních se to děje vždy tak, že travička připraví jedovatého hada jako rybu. E. Seemann podotýká, že jedovatý had upravený jako ryba je v mezinárodním kontextu tohoto baladického typu zcela osobitým rysem redakce české a slovenské.¹² — Pro polské písně je naproti tomu příznačný nápoj přichystaný z hadího jedu nebo z jedovatých bylin, listů.

Rozdílná je i situace, v níž dochází k zločinu. V českých písních bratr přijíždí z lesa a „*malované dřevo veze*“. Sestra ho zve k snídání, bratr sní jedovatého hada a umírá. V českých variantách bývá tato scéna podána dosti podrobně: Bratr se vyptává, proč ryba nemá hlavu a ploutve, a když sní první kousek, zbledne na jednu líc, když sní druhý kousek, zbledne na druhou tvář a po třetím kousku zbledne po celém těle. Rovněž výjev smrti je podán s gradací a kontrasty. Bratr prosí o podušku, sestra mu přinese kámen; když po ní žádá pít, donese mu z louže vodu. — V polské tradici má tato epizoda trochu jinou podobu a stručnější průběh: Bratr přijíždí z vojny na koni, volá, aby mu sestra dala napít; ta mu podá sklenici otráveného piva, umírající bratr padá s koně, vyčítá sestře, že ho otráвила, a prosí jí, aby se ujala jeho děti.

Česká a polská tradice se rozcházejí i ve vyústění příběhu. V českých písních je sestra odsouzena a potrestána (pověšena, sřata nebo zadržena). Méně často končí české balady tím, že milenec dívku odmítne, protože se bojí, že by mohla otrávit i jeho.¹³ Právě tento závěr je však příznačný pro písně polské. Motiv odsouzení a trestu, běžný v českých písních, je zato v polské tradici vzácný. Zvláštností polských písní ve srovnání s českými je zakončení, že travička si musí vzít žebráka a chodí s ním po světě; tento závěr se vyskytuje běžně v ukrajinských variantách tohoto baladického typu.¹⁴

Hrubé rozlišení mezi „*Sestrou travičkou*“ a „*Podolankou*“ se stane východiskem pro další výklad: pokusím se posoudit situaci v lidovém zpěvu na území Slezska a stanovit, jaký oikotyp — zda český, nebo polský — zde převládá, jak probíhají krajní hranice těchto dvou oikotypů a jaký je jejich vzájemný vztah; přitom se budu zajímat o variační procesy a jevy, k nimž při styku

⁹ F. Bartoš, *Národní písně moravské*, Brno 1889, s. 11, č. 15b.

¹⁰ Kubín — Horák, *Kladské písničky*, s. 195.

¹¹ O. Kolberg, *Lud I, Pieśni ludu polskiego*, Warszawa 1857, s. 8a—8gg, s. 115—133.

¹² Seemann, c.p., s. 177.

¹³ J. Horák pokládá tento závěr u českých balad za „původnější“ (*Kladské písničky* s. 193).

¹⁴ Srov. O. Zilynskyj, *O vzájemných vztazích ukrajinských, českých a slovenských lidových písní*, sborník „Z dějin československo-ukrajinských vztahů“, Bratislava 1957, s. 224; P. V. Lintur, *Národní balady Zakarpatta*, Lviv 1966, č. 14, s. 70—71; P. P. Čubynskyj, *Materialy i izsledovanija . . .*, V, S. Peterbug 1874, s. 433, č. 822B, s. 915, č. 481.

těchto dvou národních redakcí dochází. Míním tedy zkoumat na jedné rozšířené baladě onen problém, kterému dosavadní folkloristická literatura věnovala dosti pozornosti: poměry v písňovém podání na rozmezí dvou národních tradic.

2.

Tištěné a rukopisné varianty dávají následující obraz rozšíření balady o „*Sestře travičce*“ — tedy české redakce této látky — na slezském území.¹⁵

1. *Stramberk*, o. Nový Jičín — A 1204/27 — 1929 — 17.2 — M
2. *Kopřivnice*, o. Nový Jičín — A 1175/215 — 70. léta 19. stol. — 16.2 — M
3. *od Příbora*, o. Nový Jičín — Sušil č. 354 — 27.2 (+ 1 dopl.) — M¹⁶
4. *Lhotka*, o. Frýdek-Místek — A 1227/41 — 1955 — 14.2 — M
5. *Frýdlant nad Ostravicí-Nová Dědina*, o. Frýdek-Místek — A 1249/24 — 1965 — 15.2 — M
6. *Těškovice*, o. Opava — H. Salichová, Národní písně slezské, Praha-Kyjo-vice b.r. (1920), č. 49c — 18.2 — M
7. *Výškovice*, o. Bílovec — Salichová, c.p., č. 49b — 22.2 — M
8. *Klimkovic*, o. Nový Jičín — A 95/3—5 — 21.2 — M
9. *Klimkovic* — A 898/24 — 1956 — 14.2 — M
10. *Polanka nad Odrou*, o. Nový Jičín — A 898/197 — 1956 — 13.2 — M
11. *Svinov*, Ostrava — A 178/24 — 1.2 (T) — M
12. *Martinov*, Ostrava — A 898/91 — 1956 — 16.2 — M
13. *Čavisov*, o. Opava — J. Vyhliďal, Naše Slezsko, Praha 1903, s. 272 — 10.2
14. *Kravaře-Dvořisko*, o. Opava — A 597/131 — 7.2 — M
15. *Služovice*, o. Opava — A 606/35 — 1949 — 5.2 — M
16. *Hošťalkovice*, o. Opava — 1969 — 15.2 (vlastní rkp. záznam)
17. *Rychvald*, o. Karviná — A 117/30 — 1907 — 13.2 — M
18. *Louky*, o. Karviná — A 1232/153 — 1947 — 16.2 — M
19. *Louky* — A 1232/1954 — 1946 — 9.2 — M
20. *Nýdek*, o. Frýdek-Místek — 1223/37 — 1950 — 12.2 — M

Abychom názorně ilustrovali konkrétní podobu „*Sestry travičky*“ na slezském území, uvádíme jednu charakteristickou variantu z Martinova (č. 12), obsahující všechny hlavní motivy české redakce:¹⁷

1. /: Juliana krasna panna, :/
/: prala šaty u Dunaja. :/	3. Ja bych s vami rada jela,
gdybych bratříčka neměla.
2. Přišli ku ni dva hulani:
Juliano, pojedř s nami.	4. Bratra možeš otraviti
a pak možeš s nami jeti.

¹⁵ Tento soupis variant (podobně jako i další seznamy v této práci) obsahuje údaje o lokalitách (ty jsou uspořádány zeměpisně od západu na východ), o prameni, počtu strof a veršů v strofě, o nápěvu (M) a roku zápisu; označují rovněž, jde-li u dotyčné varianty o torzo (T) nebo kontaminaci (K). Rukopisné záznamy (sign. A) pocházejí z archívu Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Brně. — Opírám se při tom o soupis v *Katalogu českých lidových balad* (IV. Rodinná tematika), Praha 1970, č. 35.

¹⁶ Tato varianta je spojena s variantou od Vizovic; opisem tohoto Sušilova znění je záznam *F. Myslivce* v archívu ÚEF Brno, sign. A 650/38.

¹⁷ Archív ÚEF Brno A 898/91, zp. A. Volná, nar. 1887, zapsal M. Salich r. 1956.

5. Kterak bych ho otravila,
gdyž sem se to neučila?	11. Hlavičku sem posnidala,
ocasek sem kočce dala.
6. Di do haja zeleného,
chytňi hada jedoveho.	12. Jak ten první kusek snědl,
hned na jedno líčko zbledl.
7. Pošekaj ho na kuščícky,
řekni, že su to rybičky.	13. A jak druhý kusek snědl,
hned na obě líčka zbledl.
8. Už bratříček z lesa jedě,
javorovo dřevo veze.	14. Běž, sestříčko, pro maz vina,
bo vim, žes mě otravila.
9. Poď, bratříčku, k snidaničku,
nachystala sem rybičku.	15. Až sestříčka s vínem přišla,
bratříčka mrtveho našla.
10. A co je to za rybička,
něma hlavy, ocasečka?	16. Bratříčkovi vyzvaňaju,
Julianu už vešaju.

Všechny ostatní varianty dodržují tuto základní podobu, která se také shoduje se zněním této balady z ostatních míst v Čechách a na Moravě. Pomineme-li zlomkovité varianty (č. 11, 14, 15), největší odchylka se projevuje v tom, že některé varianty vypouštějí závěrečné scény smrti a pohřbu otráveného bratra a rovněž scénu potrestání sestry travičky (č. 4, 9, 13, 19, 20). Ostatní změny nevybočují z běžné variability epických písní. Některé varianty používají místo nejběžnějších vstupních veršů („*Juliána, krásná panna...*“) jiného vstupu, jenž se rovněž vyskytuje u některých variant z Čech a Moravy: „*V širem poli lipka stojí, a pod lipku kameň bíly...*“ (č. 7, 8).¹⁸ V některých slezských variantách přijíždějí k Juliáně ne huláni, ale čtyři páni (č. 1, 4, 6, 13, 16, 17, 18, 20) nebo husaři (č. 10), furmani (č. 15), „pán vojenský“ (č. 2). U některých variant bývá rozvedena s trojitou gradací scéna, v níž bratr jí otrávené jídlo (č. 7, 16, 18, 19). Podobně jako ve všech variantách z Čech a Moravy i ve slezských písních o sestře travičce se objevují rozličné způsoby, jak je sestra potrestána: je buď oběšena (č. 16, 17, 18), nebo státa (č. 8), odvedena k soudu (č. 10), anebo zakopána do kamení (č. 5). Výjimkou mezi všemi slezskými variantami je píseň z Polanky nad Odrou, v níž dívka otráví matku, a nikoli bratra (č. 10).

Z pohledu na topografii slezských variant „*Sestry travičky*“ vysvítá, že organicky navazují na varianty této balady na ostatním území Moravy a Čech a tvoří s nimi kompaktní celek. Na území Slezska a přilehlém území převažuje český typ na Štrambersku, Bílovecku, západním Hlučínsku, západním Ostravsku a Frýdlantsku; ojediněle se vyskytuje v oblasti orlovsko-karvinské a na severním Jablunkovku. V různých pasážích a zlomech proniká však český typ ještě do dalších oblastí a mísí se s typem polským; o tom ještě bude řeč v dalším výkladu. Za politickou hranicí českého Slezska jsme doklady o české redakci této látky nezjistili. Ohlasem české redakce by mohla být jedna pasáž ve znění z opolského Slezska.¹⁹

¹⁸ Viz K. J. Erben, *Prostonárodní české písně a říkadla*, Praha 1864, Rozpr. č. 13(a).

¹⁹ J. Ligęza — S. M. Stoiński, *Pieśni ludowe z polskiego Śląska II*, Kraków 1938, s. 10, č. 3E (Kujawy, okr. Krapkowice): „*Idzie braciszek z kościola, / cóż gotujesz, siostrzo moja? / Mój braciszku, białe rybki; / ma siostrzyczko, daj do gąbki. — Skoro jedną do ust włożył, / zaraz głowę swą polozył.*“

Ve srovnání s topografií „*Sestry travičky*“ vypadá geografický výskyt polské „*Podolanky*“ na slezské půdě hodně odlišně. Z polského Slezska, kde tato balada žije po celém území, přechází k nám souvisle jen na neveliký pás jižního Těšínska, Orlovsko-Karvinska a Jablunkovska. Zde se vyskytuje jednak v onom stabilizovaném tvaru, jaký má běžně v polské tradici, jednak se mísí s českou „*Sestrou travičkou*“ a z toho vznikají rozmanité tvary zkřížené. Celistvé znění „*Podolanky*“ je doloženo několika tištěnými a rukopisnými variantami.

- I. *Kyjovice*, o. Opava — Salichová, c.p. 49a — 16.2 — M
- II. *Rychvald*, o. Karviná — Ligeza-Stoiński, c.p., s. 7, č. 3A — M
- III. *Louky*, o. Karviná — A 1232/157 — 12.2 — M
- IV. *Horní Lištná*, o. Frýdek-Místek — J. Gelnar—O. Sirovátka, Slezské písně z Třinecka a Jablunkovska, Praha 1957, č. 9 — 14.2 — M
- V. *Hnojník*, o. Frýdek-Místek — A 1250/12 — 1953 — 7.2(T) — M
- VI. *Řeka*, o. Frýdek-Místek — Ligeza-Stoiński, c.p., s. 9, č. 3D — M
- VII. *Řeka* — Ligeza-Stoiński, c.p., s. 9–10, č. 3D — M
- VIII. *bez lokalizace* — A 679/163 — 10.2
- IX. *Opavsko* — Sušil 355 — 5.2(T)

Abychom si konkrétní podobu „*Podolanky*“ přiblížili, uvádím jednu slezskou variantu z Louk (č. III).²⁰

1. (: Bjoło rola, čorny kamjnyň, :)
(: šedzi Podolanka na nim.)	7. Bracišek přijyždza z vojny:
Šostro moja, dej mi vody!
2. Přišoł ku ni cudzozemęc;
Podolanko, daj mi věněc.	8. Naže, braće, naže vinka,
něpileš go jak żyvinka.
3. Rada bym ói věněc dała,
dybych brata še něbała.	9. I brat pije, s kůňa leći:
Šostro moja, patř na džeći.
4. Idz do lasu jedłovego,
narvi lišća trujńcego.	10. Rada bych na ně patřała,
dybych aspoň jedno mjała.
5. Porůmbej go drobńušinko,
narub ś něgo vińušinko.	11. Bratu zvońum všycki zvonny;
ůna piše do milego,
že otrula brata svego.
6. I otrujže brata sfego,
bydžeš mjała mě samego.	12. Ŭn ji na to odpisuje:
Kdyš otrula brata sfego,
otrula byš mě samego.

Mezi slezskými variantami „*Podolanky*“ je vcelku malé variační rozpětí. Nápadnější odchylky se týkají hlavně baladického vstupu. Některé varianty se odchylují od nejběžnějšího začátku polských variant („*Na Podolu bialy kamierz, / Podolanka siedzi na nim...*“)²¹ a používají rozličných obměn incipitu s motivem „černé role“: „*Za Krakovem černa rola, / štyry lata neorana. — Na tej*

²⁰ Archiv ÚEF Brno A 1232/157, zp. L. Pawliková, nar. 1907, zapsal V. Stuchlý r. 1950.

²¹ Kolberg, c.p., č. 8.

rolí bjalý kameň...“ (č. IV), „Čarna rola, bjalý kamyň...“ (č. V), „Za Krakovem černá rola, / chodí po ní Uliana...“ (č. IX). Tento incipit se vyskytuje velmi často u variant „Podolanky“ také z celého území polského Slezska.²²

Už z předchozího výkladu vyplynulo, že na území českého Slezska, a to zejména v jeho východní části, se česká „Sestra travička“ a polská „Podolanka“ vzájemně stýkají a topograficky překrývají. Výsledky tohoto vzájemného styku obou národních redakcí se projevují nejvýrazněji v těch variantách, které jsou kontaminacemi české a polské verze. Sběratelsky byly na slezském území zachyceny tyto zkrácené varianty:

A. *Stará Bělá*, o. Frýdek-Místek — A 788/199 — 1937 — 5.2(T) — M

B. *Louky*, o. Karviná — A 1232/155 — 1947 — 7.2(T) — M

C. *Louky* — A 1232/156 — 1951 — 11.2 — M

D. *Třinec*, o. Frýdek-Místek — A 723/98 — 1951 — 12.2 — M

E. *Řeka*, o. Frýdek-Místek — A 723/27 — 1951 — 20.2 — M

F. *Mosty u Jablunkova-Šance*, o. Frýdek-Místek — A 674/4 — 1950 — 14.2 — M

G. *Mosty u Jablunkova-Šance* — A 674/35 — 1950 — 16.2 — M

Z topografie kontaminovaných variant je vidět, že se soustřeďují jenom na území jižního Těšínska, jižního Karvinska a Jablunkovska. Povaha těchto kontaminací je velmi rozmanitá: někdy jde o kombinaci začátečních veršů české redakce s dalšími slokami polské „Podolanky“, jindy na úvodní sloky polského typu navazují sloky české „Sestry travičky“. Právě tyto kontaminace českého a polského typu jsou zvláštním případem variačních procesů na etnické a kulturní hranici (viz mapku na str. 103).

3.

Zvláštní situace a specifické rysy lidové písně ve Slezsku se projevují hlavně v tom, že se zde stýkají a spojují tradice české a polské. Na tomto pásmu kolují, jak vidíme, vedle sebe jevy podání českého a polského a dochází zde tedy přímo k jejich koncentraci. Zatímco na moravské a české půdě se zpívala jen jediná redakce této látky („Sestra travička“) a na polském území jen „Podolanka“, zde se naproti tomu vyskytují obě redakce vedle sebe, a to někdy přímo i v jedné lokalitě. Co zjišťujeme na této baladické látce, platí ovšem i o jiných písních,²³ a platí pro hraniční pásma, zejména mezi národy jazykově a etnicky příbuznými vůbec. Nejde však jen o netečné soužití dvou jevů vedle sebe, ale nastává i jejich aktivní střetání a prolínání: vznikají varianty kontaminované, spojující složky a prvky obou redakcí. Na to upozornil při této baladě už J. Horák: „Jest přirozené, že na území pohraničním, kde se oblasti česká a polská stýkají, najdeme varianty rázu přechodního.“²⁴

Hybridní tvary mají různou povahu. Konkrétní kombinace českých a polských složek je možno znázornit následujícím schématem:

²² Bystrouň, c. p., č. 4A, s. 8, č. 4B, s. 8, č. 4D, s. 9, č. 4E, s. 10; J. Tacina, *Pieśni ludowe Śląska opolskiego*, Katowice 1963, č. 22, s. 37–38.

²³ M. Šrámková, *Balada o vraždění dítěte v české lidové tradici*, Český lid 57, 1970, s. 291–306; O. Sirovátka, *Hranice českých a polských verzí balady o sirotkovi*, Český lid 51, 1964, s. 267–271.

²⁴ Kubín — Horák, *Kladské písníčky*, s. 200.

- A. (Stará Bělá) $\boxed{1} + \boxed{2 - 5}$
- B. (Louky) $\boxed{1} + \boxed{2 - 7}$
- C. (Louky) $\boxed{1} + \boxed{2 - 11}$
- D. (Třinec) $\boxed{1 - 6} + \boxed{7 - 12}$
- E. (Řeka) $\boxed{1 - 7} + \boxed{8 - 16} + \boxed{17 - 20}$
- F. (Mosty u Jabl.) $\boxed{1 - 4} + \boxed{5} + \boxed{6 - 14}$
- G. (Mosty u Jabl.) $\boxed{1 - 6} + \boxed{7 - 16}$

sloky příslušející k „Sestře travičce“

sloky příslušející k „Podolance“

sloky, jejichž příslušnost nelze určit

Z toho schématu je patrné, že někdy „Podolanka“ začíná jen charakteristickým jednoslokovým vstupem „Sestry travičky“ (B, C), anebo naopak „Sestra travička“ začíná dvojverším polské „Podolanky“ (A). Zde jde o kontaminace poměrně povrchní a tato znění se vcelku hlásí buď k polskému, anebo českému oikotypu. K podstatnějšímu křížení dochází v těch variantách, kdy se kombinují rozměrnější pasáže „Sestry travičky“ a „Podolanky“. V zapsaných variantách tohoto typu (D, E, F, G) patří první polovina k polské redakci, druhá část k českému oikotypu. Jako ilustraci uveřejňuji znění z Mostů u Jablunkova (F):²⁵

²⁵ Archív ÚEF Brno A 674/4, zp. A. Kuřová, zapsali C. Kohoutek a O. Sirovátka r. 1950.

1. (: Na grabici běly kamyň, :)
(: Krakovjanka šedži na nim. :)
2. Přišel ku ni cudžožiněc,
Krakovjanko, dej mi viněc.
3. Jo by ěi go rada dała,
dybych se brata něboła.
4. Idž do lasa višńovogo,
naběr jadu gadovogo.
5. Una išla, nazbirala,
šńodaničko zgotovała.
6. Idž, braćičku, k šńodaničku,
zgotovałam ěi rybičku.
7. A což to sum za rybičky,
dy nimo žodno głovičky?
8. Jo głovičky zućinała,
přes okynko pochybała.
9. Zjod braćiček jedno žobro,
hned mu jedno ličko zbledło.
10. Zjod braćiček drugi žobro,
hned mu drugi ličko zbledło.
11. Idž, šostřičko, po vinečko,
něch červěni inoje ličko.
12. Nim šostřička s vinkem přišla,
juž braćička ležeć našla.
13. sloka chybi (podle záznamu sbě-
ratele)
14. Otrulaš žeš brata svego,
otruła bys mě samego.

Toto sepětí bývá tak organické a těsné, že nedovedeme u některých slok rozpoznat, ke kterému oikotypu patří: buď jde pravděpodobně o místní novotvar, jak je tomu v citované variantě u Mostů (F) u sloky páté; anebo se v takové sloce jakoby spojují prvky české redakce a prvky „*Podolanky*“. Tak je tomu například u varianty z Louk (C) ve slokách 9 a 10, ale i v některých dalších případech.

Kontaminace mezi českými a polskými redakcemi jsou podmíněny více faktory. Především shodou „*Sestry travičky*“ a „*Podolanky*“ v jejich základní dějové osnově a dílčích epizodách; „*postup jest shodný a důležité motivy . . . , které tvoří základ baladického děje v našich písních . . . se opakuji i ve verzích polských.*“²⁶ Dále jsou umožněny paralelní existencí dvou redakcí na stejném území; a konečně i jejich shodou formální, neboť „*Sestřička travička*“ i „*Podolanka*“ jsou složeny v dvouveršových slokách o osmislabičných verších se sdruženým rýmem (8a 8a).

Jak se stýká a prolíná v slezské tradici písňové podání české a polské, dá se zvláště názorně doložit písněmi z Louk. Zde se v jediné lokalitě vyskytovaly všechny možné formy: celistvý typ „*Sestry travičky*“ (č. 18, 19) i „*Podolanky*“ (č. III), ale i jejich kontaminace (B, C). Tuto složitou situaci můžeme konstatovat pravděpodobně proto, že místní písňová tradice byla důsledným a podrobným výzkumem V. Stuchlého vyčerpávajícím způsobem dokumentována;²⁷ je možné, že systematické sběry v dané oblasti by doložily podobnou situaci i v jiných lokalitách.

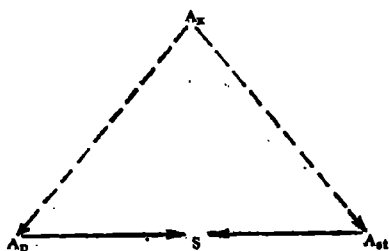
Poznatky o povaze slezských variant balady o sestře, která kvůli milenci

²⁶ Kubín — Horák, *Kladské písničky*, s. 200.

²⁷ V. Stuchlý se po několika letech věnoval soustavnému výzkumu lidové písně v Loukách a shromáždil odtud bohatý materiál; v archívu ÚEF v Brně je z tohoto sběru uloženo 225 písní (sign. A 1232), další zápisy jsou v majetku sběratelově.

otrávila svého bratra, vyvolávají i další a složitější otázky po vztahu českého a polského oikotypu této balady vůbec. Z podaného výkladu zřetelně vyplývá, že Slezsko není spojovacím územím v tom smyslu, že by zde český typ postupně přecházel v typ polský, anebo polská „*Podolanka*“ se povolně měnila v českou „*Sestru travičku*“ a slezské území že by prostředkovalo tuto migraci. Naopak, slezská oblast vystupuje zřejmě jako rozmezí obou oikotypů, jako jakýsi předěl mezi nimi. Zdá se správnější předpokládat dvě poměrně stabilní a relativně samostatné redakce, českou „*Sestru travičku*“ a polskou „*Podolanku*“; ty se šířily poněkud z centra národní tradice do oblastí okrajových. Slezsko je právě území, kde se obě redakce setkávají.

Sotva se však dá pochybovat o tom, že mezi „*Sestrou travičkou*“ a „*Podolankou*“ je — i při jejich relativní svébytnosti — přímá genetická vazba. To rozpoznal už J. H o r á k, když konstatoval, že „*shody československých verzí s polskými jsou takové, že je třeba předpokládat ušší vzájemný vztah.*“²⁸ Oba oikotypy mají pravděpodobně nějaké společné východisko. Předpokládaný vztah by se dal schématicky vyjádřit takto:

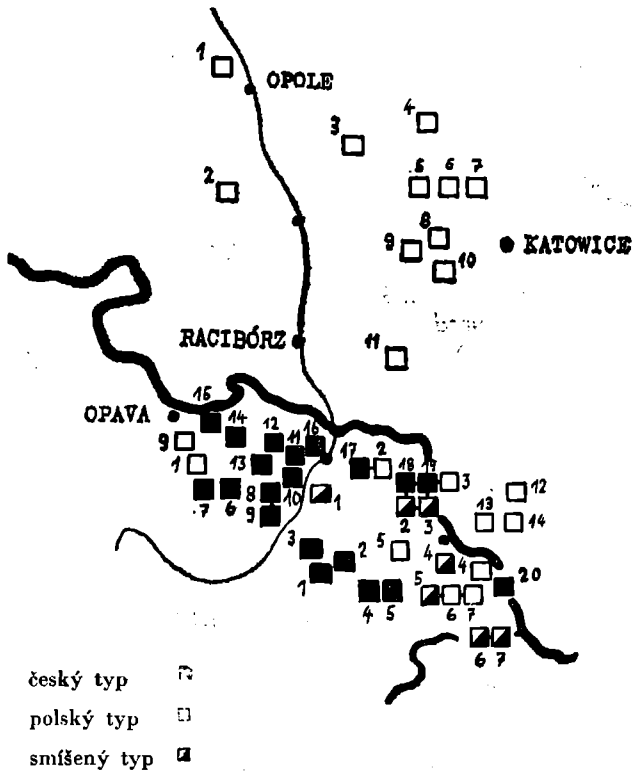
- A_x — předpokládané východisko, resp. archetyp
- A_p — polský oikotyp („*Podolanka*“)
- A_{st} — český oikotyp („*Sestra travička*“)
- S — stykové pásmo

Poznatky, ke kterým takto docházíme, nejsou izolované. Rovněž rozbor českých a polských verzí balady o dívce, která zavraždí nemanželské novorozeně, průkazně objasnil, že na slezském území se setkávaly relativně samostatné verze české s redakcí polskou, že žily v tomto pásmu vedle sebe anebo se prolínaly v tvary hybridní.²⁹ Ve všech podobných případech se slezské území jeví jako rozhraničující a stykové pásmo mezi českou a polskou písňovou tradicí.

²⁸ H o r á k, *Slovenské lidové balady*, s. 23.

²⁹ Š r á m k o v á (viz pozn. 23).

Výskyt jednotlivých typů na území Slezska a Polska

Český typ: 1 — Stramberk; 2 — Kopřivnice; 3 — od Příbora; 4 — Lhotka; 5 — Frýdlant nad Ostr.; 6 — Těškovice; 7 — Výškovice; 8, 9 — Klimkovice; 10 — Polanka nad Odrou; 11 — Ostrava-Svinov; 12 — Ostrava-Martinov; 13 — Čávisov; 14 — Kravaře-Dvořišsko; 15 — Služovice; 16 — Hošťálkovic; 17 — Rychvald; 18, 19 — Louky; 20 — Nýdek.

Polský typ: 1 — Kyjovice; 2 — Rychvald; 3 — Louky; 4 — Horní Lištná; 5 — Hnojník; 6, 7 — Řeka; 9 — Opavsko (8 — nelokalizováno).

Z tištěných sbírek z polského Slezska:

1 — Stare Siolkowice, okr. Opole; 2 — Kujawy, okr. Krapkowice; 3 — Łaziska, okr. Strzelce Opolskie; 4 — Strzelecko-Lublińsko; 5 — Bytomsko; 6 — Rozbark, část Bytomi; 7 — Bytomsko; 8 — Tworóg Mały, okr. Gliwice; 9 — Gliwice; 10 — Rudziniec, okr. Gliwice; 11 — Rybnicko; 12 — Mnich, okr. Cieszyn; 13, 14 — polské Těšínsko.

Smíšený typ: 1 — Stará Bělá; 2, 3 — Louky; 4 — Třinec; 5 — Řeka; 6, 7 — Mosty u Jablunkova-Sance.

THE BALLAD OF A GIRL POISONER IN SILESIA

Notes on variation processes on an ethnic frontier

The ballad of a girl who poisons her brother for the sake of her lover is a common property of Czech and Polish folklore. Its parallels can be found in other countries of Europe (cf. *Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien*, no. 78). Its occurrence in Czech and Polish folk singing is unusually frequent. In critical studies and anthologies the Czech version is commonly referred to as "Sestra travička", while the Polish version is known as "Podolanka". Undoubtedly, the two versions are genetically related and tell roughly the same story. Nevertheless, they differ in some incidents and details to such a degree that the Czech and Polish oikotypes are clearly distinguishable.

In Silesia the two oikotypes come into close contact and enter into special relationship. From printed and manuscript sources the present author has collected variants which preserve the Czech version in its entirety (nos. 1—20), variants of the Polish oikotype (nos. 1—IX), and contaminations of the two versions, i. e. ballads consisting of passages from both the Czech and the Polish variants (A—G). A cartogram displays the geographic distribution of the three forms and several diagrams demonstrate various types of contamination in the mixed variants. As shown by an analysis of these data, in some parts of Czech Silesia the two oikotypes exist side by side, sometimes accompanied by the mixed variants. For instance, in the village of Louky all the three forms were recorded, sung by different interpreters, and exhaustive field studies would probably uncover other localities of this sort. The closest contact and the most thorough mixing take place in a small area comprising the southern parts of the Těšín and Karviná districts and the whole of the Jablunkov district, while across the border (in Polish Silesia) the complete Czech oikotype has not been recorded. This seems to suggest that the concentration and mixing of folklore elements of different origin are characteristic of and confined to the ethnic frontier, while the interior of both Czech and Polish ethnic units can boast only one oikotype. The character of the two oikotypes and of the variation processes in Silesia takes the discussion one step further: the Czech and Polish oikotypes (i. e., "Sestra travička" and "Podolanka") had probably developed from a common basis into two relatively independent forms, which subsequently spread from Czech and Polish centres into peripheral areas and came into contact on the ethnic frontier in Silesia.

In this explanation Silesia does not constitute a link between Czech and Polish folklore traditions; it is the borderline between the two oikotypes and the area in which their contact and mixing took place. This conclusion is re-enforced by analyses of some other Czech and Polish ballads.

